

УДК 341

DOI 10.37749/2308-9639-2026-4(280)-2

М. О. ГЕТМАНЦЕВ,

заступник завідувача відділу приватного права та процесу
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
ім. академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України
кандидат юридичних наук, старший дослідник
ORCID ID: [orsid.org/0000-0002-0102-0498](https://orcid.org/0000-0002-0102-0498)

АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто особливості адаптації законодавства України до права Європейського союзу, а також шляхи вдосконалення національного законодавства з метою приведення його у відповідність до європейських правових норм і стандартів з врахуванням того, що Кабінет Міністрів України схвалив Національну програму адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis EC).

Визначено, що адаптація національного законодавства є однією з основних складових частин процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Зроблено висновок, що забезпечення та захист прав людини є одним із головних пріоритетів у сучасному правовому просторі. Інтеграція України до ЄС є одним із важливих кроків у політико-правовому розвитку, однак цей процес потребує органічного пристосування національного законодавства України до норм Європейського Союзу та вимагає належної уваги до дотримання прав, свобод та інтересів людини і громадянина. На сьогоднішній час вдосконалення судової системи та досягнення якісних змін у сфері правосуддя є основною метою, досягнення якої сприятиме зміцненню судової влади та створенню більш ефективного захисту порушених прав.

Ключові слова: адаптація, інтеграція, національне законодавство, Європейський союз, захист прав людини.

Актуальність теми дослідження. Інтеграція України до Європейського Союзу є одним із найважливіших напрямків розвитку держави та однією із умов вступу до ЄС. Адаптація внутрішнього законодавства України передбачає прийняття та впровадження в національне законодавство нормативно-правових актів, розроблених відповідно до законодавства ЄС. Під адаптацією можна розуміти певну послідовність етапів, на основі яких вносяться зміни в існуючий правопорядок країни, і який взаємопов'язаний з іншими елементами, ведучи, у свою чергу, до розвитку правової системи держави.

Адаптація є складним процесом, який охоплює велике коло питань, починаючи з правової основи функціонування державної влади в Україні і закінчуючи ефективним правовим підґрунтям для захисту прав, свобод та інтересів людини та громадянина. Серед чинників, які перешкоджають швидкому приведенню законодавства України до стандартів права Європейського союзу є: російська агресія, неналежне функціонування правових механізмів, високий рівень корупції, складність імплементації.

Мета статті полягає у проведеному аналізі стану адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

ПРАВА ЛЮДИНИ

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна правова система Європейського Союзу була сформована у 1950-х роках, саме тоді постало питання створення акту, який уніфікував би різні підходи до поняття громадського порядку як основи суспільного ладу держав.

Установчі акти ЄС відігравали головну роль у створенні правової основи для співіснування народів об'єднаної Європи. Однак сфера захисту прав потребує більш спеціалізованого регулювання, тому саме Рада Європи взяла на себе цю місію та здійснює повноваження на основі Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 р.

Визначення європейського вектору розвитку України в моделі міжнародного співробітництва як пріоритет, передбачає використання європейських стандартів у сфері права. Це неможливо без ретельної адаптаційної роботи з приведення вітчизняної правової системи у відповідність до системи, яка існує в країнах Європейського Союзу [2, С. 69].

Незважаючи на активне виконання з нашої сторони Угоди про асоціацію, заявка на членство України в ЄС була подана лише протягом повномасштабного вторгнення. Складна ситуація в нашій державі ускладнює та уповільнює процес адаптації, що призводить до великої кількості незавершеної нормотворчої роботи. Проте, незважаючи на постійні перешкоди на шляху до адаптації, станом на лютий 2023 року Україна виконала 74% зобов'язань, передбачених Угодою про асоціацію з Європейським Союзом.

Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» дає визначення адаптації, як процесу приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до законодавств Європейського Союзу.

Харитонов Є. О. зазначав, що адаптація можлива за умови сумісності правових систем, тобто мова йде не про формальну адаптацію законодавства, а про адаптацію

правових понять, положень і принципів [8, С. 7].

Головною умовою для ефективної адаптації законодавства до стандартів Європейської системи з прав людини є врахування національних, культурних, історичних та навіть географічних особливостей держави. Це можна спостерігати на прикладі Ліберії, яка запозичила законодавство у США, що у свою чергу не призвело до побудови демократичної країни та дотримання прав людини.

Більшість вітчизняних науковців, говорячи про засоби юридичної інтеграції вживають різну термінологію, наприклад адаптація, гармонізація. Різниця між ними полягає в інструментах та рівні ідентичності змісту правових норм. Часто вживаним є термін «гармонізація» у разі наближення українського законодавства до європейського, оскільки йдеться про послідовну та поетапну діяльність обох сторін, а не лише України [3, С. 12].

Підкреслюючи вищесказане, обмежитися одним поняттям для всього досліджуваного процесу недостатньо. Цілком доречним буде вживання терміну «гармонізація», але не слід забувати, що законодавець обрав термін «адаптація», тим самим наголошуючи на меті своєї діяльності щодо законодавства Європейського Союзу.

Адаптація законодавства є вкрай важливим процесом для України, оскільки наближує нас до вступу в Євросоюз. Даний процес потребує детального дослідження різних аспектів, оскільки важливим є дотримання прав людини. Отже, необхідним є врахування об'єктивних перешкод, які можуть виникнути в процесі адаптації та вплинути на права, свободи та інтереси громадян. Зокрема, це стосується суперечностей між національними нормами та стандартами Європейського Союзу [1, С. 520].

Загалом необхідність дотримання прав людини в контексті адаптації національного законодавства до норм Європейського Союзу враховує кілька важливих аспектів, одним із яких є підвищення правової культури суспільства, створення ефективних механізмів контролю та удосконалення судової системи,

ПРАВА ЛЮДИНИ

яка забезпечить захист прав і свобод кожного громадянина. Саме тому процес адаптації національного права України до норм Європейського Союзу має значний вплив на дотримання прав людини, оскільки потребує розробки та впровадження механізмів, що забезпечують узгодженість національного права зі стандартами Європейського Союзу, зокрема в сфері реалізації прав людини.

Для успішної реалізації цього процесу головними факторами є визначення пріоритетів і відповідних стратегій, створення ефективних механізмів контролю задля удосконалення судової системи та забезпечення належного доступу до правосуддя. Саме тому дотримання прав людини має велике значення для забезпечення свободи, рівності та справедливості в сучасному суспільстві, оскільки сприяє розвитку демократії, зміцненню верховенства права та ефективності механізму захисту прав, свобод та інтересів.

Важливо зосередити увагу на проблемах дотримання прав людини в контексті адаптації та забезпечити реальний захист прав громадян та реалізацію високих стандартів у сфері свободи, демократії та справедливості.

Необхідною умовою правової демократичної держави є ефективні механізми захисту порушених громадянських прав. У цивільному законодавстві України закріплено основні принципи захисту порушених цивільних прав, таких як справедливість, добросовісність, розумність. Проте випадки порушення цивільних прав з певних об'єктивних і суб'єктивних причин на практиці непоодинокі.

Основними причинами порушень є правова невизначеність, непередбачуваність наслідків, ігнорування вищезазначених принципів. Визначення ефективних способів захисту порушених цивільних прав, свобод та інтересів сприятиме їх швидкому відновленню та прискоренню інтеграції національної правової системи в європейський правовий простір.

Угода про асоціацію між Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, на

законодавчому рівні визначає основні правові засади співробітництва у сфері цивільного права [7]. До таких засад можна віднести: неприпустимість свавільного втручання в особисте життя людини та позбавлення права власності (окрім, випадків визначених законом); свобода договору та здійснення підприємницької діяльності, яка не є забороненою законом; право на судовий захист цивільного права та інтересу, а також справедливість, добросовісність і розумність.

Відповідні принципи також відображені в доктринальних джерелах і законодавчих документах ЄС. Отже, правові системи України та ЄС базуються на спільних принципах справедливості, добросовісності, розумності тощо. Проте на практиці можна спостерігати, що дані принципи в Україні часто не дотримуються, про що свідчить високий рівень недовіри до судової системи з боку громадян, а це майже 60%. Серед причин недотримання принципів можна назвати правову невизначеність, ігнорування в окремих випадках принципів добросовісності та справедливості, відсутність ефективних механізмів захисту прав, а це в свою чергу може призвести до непередбачуваності правових наслідків та зрештою, послабити принцип верховенства права.

Європейські стандарти вимагають від суддів бути незалежними та неупередженими. Процедура добору суддів повинна відбуватися за об'єктивними критеріями та бути захищеною від зовнішнього впливу. Слід звернути увагу також на важливість доступу до суду та забезпечення права на справедливий і незалежний суд, що включає право на ефективний правовий захист, рівність сторін перед судом, можливість представляти себе та доступність судових процедур [4, С. 16].

Судові засідання мають бути доступними для громадськості, а судові рішення обґрунтованими та зрозумілими, судовий процес, повинен відповідати принципу відкритості та прозорості. Загалом, це також важливо в контексті міжнародних зобов'язань України, учасником яких вона є. Адаптація є важливим кроком у контексті захисту прав людини, оскільки станом на 2022 рік Україна посідає

ПРАВА ЛЮДИНИ

третє місце за кількістю позовів до Європейського суду з прав людини. Все частіше надходять скарги про недотримання та порушення прав людини, передбачених Європейською конвенцією.

Основним обов'язком Європейського Союзу є захист прав людини та підтримання верховенства права. Відповідно до установчих договорів та Хартії ЄС про основні права, захист та повага до основних прав, свобод та інтересів людини і громадянина є важливою в демократичних суспільствах, заснованих на верховенстві права [5, С. 170]. Політика ЄС включає в себе захист громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав і свобод, а головним завданням є сприяння недискримінації та рівному поводженню за ознаками статі, раси чи етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку та сексуальної орієнтації, також наголошується на розширенні можливостей для громадян ЄС, а саме для працівників, роботодавців та споживачів, що заохочують гендерну рівність, гарантують захист прав людей з обмеженими можливостями, меншин, дітей та людей похилого віку.

Свобода вираження поглядів, релігії чи переконань, розширення можливостей громадянського суспільства та демократії, гарантування доступу до правосуддя та ефективного правового захисту, протидія смертній карі, тортурам і торгівлі людьми, захист прав людини шляхом активного партнерства з країнами-партнерами, міжнародними та регіональними організаціями передбачається правом ЄС.

Реформування системи адміністративної юстиції України є необхідним для підвищення довіри суспільства до судової системи в цілому. Якщо громадяни відчувають, що судова система є незалежною, справедливою та ефективною, вони охочіше використовують судові механізми для захисту своїх прав та інтересів.

Ефективне судочинство є важливою складовою формування сприятливого середовища для швидкої та прозорої процедури розгляду цивільних, адміністративних та інших справ,

які допоможуть зменшити бюрократичні перешкоди та захистити права, свободи та інтереси громадян.

Одним із найбільш важливим критеріїв системи правосуддя є його якість та доступність. Зараз все більше популярності набуває цифровізація правосуддя, тобто використання цифрових технологій для здійснення більш швидкого та якісного правосуддя в умовах повномасштабного вторгнення. Наразі за рівнем цифровізації правосуддя Україна суттєво випереджає більшість країн-членів ЄС, крім того, спеціальні ресурси забезпечують безперешкодний цілодобовий безкоштовний онлайн доступ як до інформації про функціонування судової системи, так і до різноманітних юридичних консультацій, а також до судових рішень різних інстанцій. Незважаючи на прогресивне законодавство у цій сфері, на практиці через брак фінансування часто неможливо повністю використати всі наявні інструменти [7, С. 190].

Ще однією проблемою, яка потребує вирішення є належне надання права на безоплатну вторинну правову допомогу. На жаль, в Україні цим правом можуть скористатися лише малозабезпечені громадяни, а людина, яка отримує мінімальну зарплату, не може на неї розраховувати. В країнах ЄС правом на вторинну правову допомогу можуть скористатися, навіть якщо її дохід значно перевищує поріг бідності. Таким чином, можна говорити про кращий доступ до правосуддя для людей з низьким доходом.

Якщо брати до уваги рівень доступності правосуддя для більш вразливих верств населення, а саме людей з обмеженими можливостями, то слід зазначити, що через проблеми з фінансуванням судової системи та непослідовну державну політику недостатньо впроваджуються спеціальні заходи щодо забезпечення безперешкодного доступу осіб з обмеженими можливостями до правосуддя. Забезпечення фізичної доступності також є складним, оскільки більшість судів в Україні не розташовані у спеціально пристосованих приміщеннях, що унеможливорює їх пристосування без реконструкції.

ПРАВА ЛЮДИНИ

Проблема отримання необхідної інформації, щодо правосуддя, для людей з обмеженими можливостями також потребує вирішення. Наприклад, до початку повномасштабної війни лише 46% судів мали назви основних приміщень та вказівники, відтворені шрифтом Брайля, а інформація, яка стосувалася розкладів судових засідань, взагалі не відтворювалася. Незважаючи на те, що веб-портал Судової влади України та веб-сайти судів мають версії, які полегшують доступ до правосуддя людям з вадами зору, однак виникають проблеми з функціонуванням та програмним забезпеченням таких сайтів. Наразі є необхідним вдосконалення функціонування системи електронного суду, який би спростив доступ до правосуддя найбільш вразливим верствам населення.

Кількість суддів є важливим показником, який впливає на швидкість та ефективність судового розгляду. В Україні порівняно з країнами-учасницями ЄС кількість суддів є нижчою. Не приведе до позитивного результату і збільшення їх численності, оскільки зростуть видатки на судочинство. Розвиток альтернативних механізмів захисту прав, свобод та інтересів буде ефективним способом вирішення даної проблеми та допоможе зменшити навантаження на судову систему.

До альтернативних механізмів захисту можна віднести арбітраж, третейські суди та медіацію, однак не всі громадяни є обізнаними щодо таких можливостей і тому, вкрай рідко ними користуються.

Забезпечення незалежності суддів є важливою передумовою для вдосконалення правової системи відповідно до стандартів ЄС, однак згідно опитування, яке було проведено у 2023 році близько 30 % громадян вважають судову систему переважно або повністю незалежною.

Реалізація справжньої та ефективної судової реформи, верховенство права, справедливе правосуддя та викорінення корупції є стратегічним кроком, який потрібно досягнути задля покращення судової системи.

Звичайно, система адміністративної юстиції в Україні потребує вдосконалення

шляхом реформування та трансформації. Досвід країн-учасниць ЄС є безцінним та необхідним, оскільки створення ефективної системи захисту прав, свобод та інтересів сприятиме наближенню до міжнародних стандартів. Отже, внесення змін до відповідного законодавства, навчання суддів та працівників суду, впровадження нових технологій та електронних систем, забезпечення незалежності та ефективності судової влади зробить нас на крок ближче до вступу в ЄС [5, С. 171].

Незважаючи на повномасштабне вторгнення, органи судової влади працюють та досягли значного прогресу у сфері захисту прав людини. Українські інституції продемонстрували надзвичайну стійкість і запровадили необхідні законодавчі акти та організаційні заходи, які дозволяють їй продовжувати надавати послуги правосуддя громадянам під час війни.

Міжнародні стандарти доступу до правосуддя та справедливого судового розгляду є важливими в контексті кризи, викликаній триваючою війною в Україні, особливо з урахуванням міжнародних зобов'язань за п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини та отриманого статусу кандидата країни в ЄС. Зараз надзвичайно складна ситуація для української судової системи, яка стикається з різними викликами, такими як: зміна територіальної юрисдикції та переміщення судів і суддів; передача справ з одного суду до іншого; практичні перешкоди для отримання правової допомоги; необхідність дотримання вимог розумного строку та розробки методів прискорення провадження; забезпечення доступу до публічних реєстрів, особливо до Державного реєстру судових рішень та практики Верховного Суду; труднощі, що виникають при провадженні судового розгляду в різних категоріях справ (справи про усиновлення, суди присяжних, справи, пов'язані з недієздатністю особи та опікою тощо); поява нових категорій справ, пов'язаних з військовою агресією тощо.

Відповідно до чинного законодавства, Міністерство юстиції України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої

ПРАВА ЛЮДИНИ

влади у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Таким чином, сьогодні цей орган державної влади фактично забезпечує реалізацію політики у сфері адаптації національного законодавства України. У його рамках працює Департамент міжнародного права Міністерства юстиції України, до завдань якого, в тому числі, входить здійснення правової експертизи проектів нормативно-правових актів на відповідність Конституції, законам та іншим нормативно-правовим актам України, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; забезпечення співробітництва з міжнародними організаціями, членом яких є Україна і відповідальність за виконання зобов'язань перед якими покладено на Міністерство; перевірка дотримання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції та права Європейського Союзу відомчих нормативно-правових актів тощо.

Аналіз нормативно-правових актів показав, що Україна прийняла значну кількість законодавчих актів для адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу з метою забезпечення дотримання прав людини. Зокрема, прийнято закони про захист прав людини, про боротьбу з дискримінацією, про свободу слова та ін. Законодавство України визначає процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до права Європейського Союзу. Перш за все, слід зазначити, що інтеграція ґрунтується на універсальних принципах, таких як захист державного суверенітету, демократії та верховенства права, а також захисту прав і свобод людини. [6, С. 117].

Переглянувши низку міжнародних актів, можна сказати, що права людини є базовою цінністю, захист яких дозволяє підтримувати мир і безпеку в європейських країнах.

Процес інтеграції можна визначити, як унікальний правовий, політичний, економічний та культурний феномен, який виступає основою для зближення правових систем держав та основною метою якого є захист прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Проблеми щодо відповідності українського законодавства міжнародним стандартам та його ефективності в практичному застосуванні потребують подальшого вирішення. Останні дослідження в цій сфері показали, що корупція та недостатня незалежність судової системи, впливають на дотримання прав людини під час адаптації національного законодавства. Корупція створює перешкоди для рівного доступу до правосуддя, а недостатня незалежність судів може призвести до необ'єктивних рішень, порушення прав, свобод та інтересів людини і громадян.

Висновки. Забезпечення та захист прав людини є одним із головних пріоритетів у сучасному правовому просторі. Інтеграція України до ЄС є одним із важливих кроків у політико-правовому розвитку, однак цей процес потребує органічного пристосування національного законодавства України до норм Європейського Союзу та вимагає належної уваги до дотримання прав, свобод та інтересів людини і громадянина. На сьогоднішній час вдосконалення судової системи та досягнення якісних змін у сфері правосуддя є основною метою, досягнення якої сприятиме зміцненню судової влади та створенню більш ефективного захисту порушених прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Асірян С. Р., Філіппова А. Ю. Україна на шляху до Європейського Союзу: історія та перспективи розвитку. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 5. 2024. С. 519-522.
2. Дір І. Ю. Євроінтеграція як пріоритет України, визначений в державних стратегіях. Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 лютого 2024 р.). Київ: Національний авіаційний університет, 2024. С. 68-70.
3. Дудар С. К. Гармонізація законодавства: проблеми визначення поняття. Держава і право. 2002. Вип. 17. С. 11-17.

ПРАВА ЛЮДИНИ

4. Корунчак Л. А. Євроінтеграція: питання адаптації законодавства України до правової системи Європейського Союзу. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. №4. Ч. 2. С. 14-19.

5. Моца А. Щодо окремих питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Геополітика України: історія і сучасність : Збірник наукових праць. 2016. Вип. 1 (16). С. 166-176.

6. Смирнова К. В., Святун О. В., Березовська І. А. та ін. Асоціація між Європейським Союзом і третіми країнами: сучасний стан і динамізм в умовах інтеграції та дезінтеграції: монографія. Київ. ВПЦ «Київський університет», 2022. 239 с.

7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода Україна від 27.06.2014: станом на 30 листоп. 2023 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 16.04.2026).

8. Харитонов Є. О. Рекодифікації цивільного законодавства в контексті інтеграції України у правовий простір ЄС. Часопис цивілістики : наук.-практ. журн. 2019. Вип. 34. С. 6-10.

REFERENCES

1. Asiryan S. R., Filippova A. Yu. Ukraine on the way to the European Union: history and prospects for development. Legal scientific electronic journal. 2024. No. 5. 2024. P. 519-522.

2. Dir I. Yu. European integration as a priority of Ukraine, defined in state strategies. Legal paradigm of the restoration of Ukraine: problems and prospects: materials of the XIV International scientific and practical conference (Kyiv, February 23, 2024). Kyiv: National Aviation University, 2024. P. 68-70.

3. Dudar S. K. Harmonization of legislation: problems of defining the concept. State and law. 2002. Issue 17. P. 11-17.

4. Korunchak L. A. European integration: issues of adapting Ukrainian legislation to the legal system of the European Union. South Ukrainian Law Journal. 2022. No. 4. Part 2. P. 14-19.

5. Motsa A. On certain issues of adapting Ukrainian legislation to EU legislation. Geopolitics of Ukraine: history and modernity: Collection of scientific works. 2016. Issue 1 (16). P. 166-176.

6. Smirnova K. V., Sviatun O. V., Berезovskaya I. A. et al. Association between the European Union and third countries: current state and dynamism in the context of integration and disintegration: monograph. Kyiv. VPC «Kyiv University», 2022. 239 p.

7. Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part: Agreement Ukraine of 27.06.2014: as of 30 Nov. 2023 URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (date of access: 16.04.2026).

8. Kharitonov E. O. Recodifications of civil legislation in the context of Ukraine's integration into the EU legal space. Journal of Civil Studies: Scientific-Practical Journal. 2019. Issue 34. Pp. 6-10.

Hetmantsev M. O. Adaptation of national legislation to the law of the European Union in the field of human rights protection.

The article examines the features of the adaptation of Ukrainian legislation to European Union law, as well as ways to improve national legislation in order to bring it into line with European legal norms and standards, taking into account the fact that the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the National Program for the Adaptation of Ukrainian Legislation to European Union Law (EU acquis).

It is determined that the adaptation of national legislation is one of the main components of the process of Ukraine's integration into the European Union, which in turn is a priority direction of Ukrainian foreign policy. It is concluded that the provision and protection of human rights is

one of the main priorities in the modern legal space. Ukraine's integration into the EU is one of the important steps in political and legal development, however, this process requires the organic adaptation of Ukrainian national legislation to European Union norms and requires due attention to the observance of human and citizen rights, freedoms and interests. At present, improving the judicial system and achieving qualitative changes in the field of justice is the main goal, the achievement of which will contribute to the strengthening of the judiciary and the creation of more effective protection of violated rights.

Keywords: adaptation, integration, national legislation, European Union, protection of human rights.